

Зеленський Сергій Миколайович –
кандидат юридичних наук, доцент, доцент
кафедри правознавства Кіровоградського
державного педагогічного університету
імені Володимира Винниченка

ФУНКЦІОНАЛЬНЕ ПРИЗНАЧЕННЯ СПРАВЕДЛИВОСТІ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Досліджено окремі напрями забезпечення справедливості кримінального провадження виходячи із його завдань.

Ключові слова: принцип справедливості; верховенство права; справедливість кримінального провадження.

Исследованы отдельные направления обеспечения справедливости уголовного процесса исходя из его заданий.

Ключевые слова: принцип справедливости; верховенство права; справедливость уголовного процесса.

This article explores the separate directions of ensuring the fairness of criminal proceedings on the basis of its tasks.

Keywords: principle of justice; the rule of law; fairness of criminal proceedings.

Актуальність дослідження функціонального призначення справедливості кримінального провадження зумовлена потребою практики правозастосування у пошуку концептуальних філософських і правових ідей та цінностей, які були б визначальними у гуманізації цієї сфери правовідносин, гармонійному співвідношенні прав і свобод особистості та відповідальності перед суспільством, забезпечення справедливості у суспільно-політичному й соціально-економічному житті України.

Метою цієї статті є визначення функціонального призначення справедливості, як загального принципу права, щодо реалізації завдань кримінального провадження.

Дослідження, спрямовані на виявлення базисних принципів кримінального провадження виявляють сталі тенденції до поступового зменшення сфери застосування імперативного методу у кримінальному процесуальному праві і, навпаки, збільшення диспозитивного й змагального методів [1, с. 29]. Змінюються причому риси всього кримінального судочинства, перетворюючи його із засобу досягнення державних інтересів на інструмент улагодження соціально-правового конфлікту, оновлюючи так званому соціальну сутність кримінального правосуддя. Репресивно-пошукові риси кримінального правосуддя, які долаються національним законодавцем, змінюються якостями змагальності судочинства [2, с. 2]. У зв'язку з цим також вивчались праці вчених загальнотеоретичного напрямку М. І. Козюбри, П. М. Рабіновича, С. П. Рабіновича, О. Ф. Скакун та ін. Вив-

чались також праці вчених-процесуалістів Ю. О. Гурджі, Л. М. Лобойка, В. Т. Маляренка, В. Т. Нора, В. О. Попелюшка та ін.

Основу будь-якої сфери наукового знання складають базові принципи, що є фундаментом науки. Історичний процес становлення і розвитку науки безпосередньо пов'язаний із розширенням спектра її принципів. Кількість принципів права в цілому і його окремих галузей по суті є необмеженою. Разом із тим незмінними залишаються загальні принципи права. Зокрема, О. Ф. Скакун стверджує, що принципи права є своєрідною системою координат, у рамках якої розвивається право, і одночасно вектор, який визначає напрям його розвитку, виділяє при цьому загальні принципи права: свобода, справедливість, рівність, гуманізм, демократизм, законність [3, с. 224–225].

Принцип справедливості у кримінальному провадженні забезпечує співмірність учиненого кримінального правопорушення та його оцінки в ухвалі суду – матеріально-правовий аспект. Процедурний аспект пов'язаний із вимогою забезпечення відповідності між правами і можливістю їх реалізації та обов'язками учасників процесу. Забезпечення принципу справедливості безпосередньо впливає на суспільну оцінку дій і рішень суду, посадових осіб, що представляють органи кримінальної юстиції, у конкретних кримінальних провадженнях.

Прикладом процедурної справедливості є концепція Джона Ролза, яка, за словами самого автора, узагальнює до більш високого рівня відомі теорії Дж. Локка, Ж.-Ж. Руссо та І. Канта [4, с. 25–26]. Дж. Ролз пов'язує справедливість із процедурою й інституціями, що її забезпечують. Основна ідея полягає в тому, що принципи справедливості для базисної структури суспільства є об'єктами вихідної угоди. Ми не повинні притому думати про вихідну угоду як про договір у конкретному суспільстві, укладений для встановлення конкретної форми правління. Це такі принципи, що їх сприймають як основні, фундаментальні. Вони будуть покладені в основу угоди з приводу свого об'єднання вільні і раціональні люди, які переслідують свої власні інтереси. Умовами угоди є рівність учасників, відсутність прихованих мотивів, а також вільний доступ до обговорення діючих і відомих усім принципів. Покладені в основу вихідної угоди і регулюють усі інші угоди. Вони є узагальнюючими для діяльності в усіх сферах соціального життя, які можуть виникнути і форм правління, які можуть бути встановлені. Цей спосіб розгляду принципів справедливості Дж. Ролз називає справедливість як чесність.

Процедурна справедливість у рамках кримінального правосуддя забезпечує реалізацію його завдань щодо захисту особи, суспільства і держави від кримінальних правопорушень, охорони прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження.

Вимога справедливості правосуддя встановлена у цивільному та адміністративному судочинстві, зокрема у ст. 1 Цивільного процесуального кодексу України і ст. 2 Кодексу адміністративного судочинства України. У Кримінальному процесуальному кодексі (КПК) України вимога

справедливості кримінального судочинства окремо не зазначена, тому у розслідуванні й вирішенні матеріалів кримінального провадження в суді слід керуватися положеннями Закону України “Про судоустрій і статус суддів” (Закон). Завданням суду, за ст. 2 цього Закону, є здійснення правосуддя на засадах верховенства права, забезпечення кожному його права на справедливий суд та повагу до інших прав і свобод, гарантованих Конституцією і законами України, а також міжнародними договорами, згода на обов’язковість яких надана Верховною Радою України.

Наша держава належить до романо-германської правової системи, у якій закони, на відміну від країн англосаксонської (англо-американської) правової системи, мають вищу юридичну силу, поширюються на всю територію держави, на всіх громадян. Закон має пріоритет стосовно всіх інших джерел права. Він може заборонити чи легалізувати звичай, окремі положення судової практики, нормативні договори.

Разом із здобуттям незалежності в Україні відбулася зміна поглядів у суспільстві на побудову вітчизняної правової системи. Проголошення України правовою державою вимагає впровадження міжнародних стандартів у сфері забезпечення прав людини. Діяльність держави ґрунтується на принципах демократії, верховенства права. Людина, її життя і здоров’я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються найвищою соціальною цінністю.

Забезпечення справедливості кримінального провадження має вирішальне значення для забезпечення конституційного принципу верховенства права в Україні. Одним із виявів верховенства права є те, що право не обмежується лише законодавством як однією з його форм, а включає й інші соціальні регулятори, зокрема норми моралі, традиції, звичаї тощо, які легітимовані суспільством і зумовлені історично досягнутим культурним рівнем суспільства.

Важливим для забезпечення справедливості кримінального провадження є врахування практики правозастосування Європейського суду (Суд) з прав людини. Вона, як відомо, є прецедентною і ґрунтується на безпосередньому тлумаченні Конвенції про захист прав людини та основних свобод 1950 р. (Конвенція).

У рішеннях Європейського суду підкреслюється надзвичайна важливість стабільності правозастосовної практики. Це, зокрема, можна прослідкувати у рішеннях Європейського суду у справах Сандей Таймс проти Великої Британії (*Sunday Times v. Great Britain*) та Мелоун проти Великої Британії (*Malone v. Great Britain*). У цих рішеннях було визначено, що поняття “закон”, яке вживається у ст. 6 Конвенції, включає не тільки безпосередньо законодавство, а й також практику його вживання. Відповідно, рішення Суду і національних судів можуть слугувати базою для створення системи обов’язкових судових прецедентів у світлі забезпечення права на справедливий судовий розгляд.

Суд визнає необхідність здійснення правосуддя незалежною від виконавчої влади та інших сторін будь-якою уповноваженою законом особою судової влади. Притому не заперечується існування вищого

незалежного судового органу. Будь-яке передавання судових функцій іншим суб'єктам має бути обмеженим. Обвинувачений повинен мати право звернення для вирішення такої справи до незалежного та неупередженого органу, що здійснює судові функції.

В основу права на справедливий суд, передбаченого ст. 6 Конвенції, покладено здебільшого процесуальні принципи – доступність суду, змагальність процесу, рівність сторін, публічність судового розгляду, вимога до змісту судового рішення, забезпечення права на захист від обвинувачення і правову допомогу тощо, що значною мірою підкреслює значення процесуального аспекту й ставить його на один рівень із матеріально-правовим.

Конституція України у ст. 124 передбачає здійснення правосуддя в Україні винятково судами. Рішення суд ухвалює іменем України і вони є обов'язковими до виконання на всій території України. Відповідно до Закону кожному гарантується захист його прав, свобод і законних інтересів незалежним і безстороннім судом, утвореним відповідно до закону. Для забезпечення справедливого та неупередженого розгляду справ у розумні строки, установлені законом, в Україні діють суди першої, апеляційної, касаційної інстанції і Верховний Суд України (ч. 1, 2 ст. 7 Закону).

Для забезпечення справедливості правосуддя важливим є дотримання загально визначених правових принципів і морально-етичних норм суддями, що може сприяти досягненню найвищої якості та ефективності правосуддя.

Необхідність забезпечення моральних засад у кримінальному провадженні визначено у працях відомих учених як прихильників природно-правової концепції права, так і позитивістів. Ідею справедливості покладено в основу всіх правових систем сучасності, принцип справедливості є визначальним у їх формуванні й функціонуванні.

КПК України передбачено забезпечення справедливості кримінального провадження шляхом визначення його загальних засад у ст. 7. Вони відображають основні принципи, якими має керуватися українське суспільство для відновлення справедливості, загальної рівноваги, порушеної внаслідок учинення злочину або кримінального проступку, та заподіяння шкоди суспільним цінностям, що поставлені під захист закону кримінального.

Справедливість є одним із загальнолюдських вимірів права. У сфері реалізації права справедливість виявляється, зокрема, у рівності всіх перед законом, відповідності злочину і покарання, цілях законодавця і засобах, що обираються для їх досягнення. *Справедливість кримінального провадження* означає передусім недискримінаційний підхід, неупередженість. Це виявляється в тому, що адекватність покарання ступеню тяжкості вчиненого кримінального правопорушення забезпечується відповідно до принципів діяльності правової держави, із суті конституційних прав та свобод людини і громадянина, зокрема права на свободу, які не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених Конституцією і законами України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Лобойко Л. М. Методи правового регулювання у кримінальному процесі України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра юрид. наук : спец. 12.00.09 / Лобойко Леонід Миколайович ; Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого. – Х., 2007. – 36 с.

2. Гурджі Ю. О. Забезпечення правової захищеності особи в кримінальному процесі: питання теорії і методології / Ю. О. Гурджі // Часопис Нац. ун-ту “Острозька академія”. Серія “Право”. – 2010. – № 1 [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://lj.oa.edu.ua/articles/2010/n1/10hyotim.pdf>.

3. Скаун О. Ф. Теорія держави і права : підручник / Ольга Федорівна Скаун ; [пер. з рос.]. – Х. : Консум, 2006. – 656 с.

4. Ролз Дж. Теорія справедливості / Джон Ролз. – К. : Вид-во Соломії Павличко “Основи”, 2001. – 822 с.